

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2017, Yıl:5, Sayı:10

Geliş Tarihi: 28.05.2017

Kabul Tarihi: 02.06.2017

Sayfa:38-57

ISSN: 2147-8872

KİMLİK KAZANDIRMA SÜRECİNDE KURGU KAHRAMANLARI ("TURFANDA MI YOKSA TURFA MI?" ÖRNEĞİ)*

Selami Alan**

Özet

Tanzimat dönemi, Türk toplumunun yoğun bir kimlik arayışı içine girdiği zaman dilimlerinden biridir. Zira dünya devletlerine uzun yıllar liderlik yapan Osmanlı Devleti; Rönesans, coğrafi keşifler ve reformlar gibi gelişmeler neticesinde ilerleyen Batı'nın takipçisi konumuna düşmüştür. Çağın tekniğini yakalama arzusuyla özellikle askerî ve teknolojik hususlarda Batı örnek alınmaya başlanmıştır. Fakat bu örnek alma sadece askerî alanlar veya teknolojik gelişmelerle sınırlı kalmamış, kültürel boyutlara da ulaşmıştır. Tanzimat Fermanı'yla resmîyet kazanan bu Batılılaşma hareketinin bir yansıması ise kimlik konusunda gerçekleşmiştir. Batılı devletlerin, Fransız İhtilali'nden itibaren millileşme hareketini gerçekleştirmelerine karşılık; bünyesinde farklı din ve ırklara mensup birçok topluluğu barındıran Osmanlı Devleti tebaası üzerindeki hâkimiyetini kaybetmeye başlaması ve neticede halkın kimlik arayışlarına girmesi, devlet adamlarını ve aydınları harekete geçirmiştir.

Edebiyatı halka ulaşımda bir vasıta gören dönem aydınları, devletin içinde bulunduğu durumla ilgili tespitlerini ve çözüm önerilerini roman ve tiyatro gibi birçok edebî eserle dile getirmişlerdir. Aydınlar, kendilerince devleti içinde bulunduğu zor durumdan çıkaracak insan modellerini, kurmaca eserlerdeki hayalî âlemlerde canlandırmış ve bu şahısları okuyucularına rol-model olarak sunmuşlardır. Bu aydınlardan biri de Mizan M. Murat Bey'dir. Bu çalışma da, Murat Bey'in *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanı üzerinden topluma sunulan bu hayalî

* Bu makale, *Tanzimat Edebiyatı'nda Millî Kimlik İnşası -Kurgu Kahramanları Örneği-* adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Okutman Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, orcid.org/0000-0001-7388-0430, alanselami@gmail.com

kahramanların nasıl bir kimliğe sahip olduklarını ve Osmanlı kimliğinden Türk kimliğine geçiş sürecinde nasıl bir görev üstlendiklerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Edebiyatı, Kurmaca, Kimlik İnşası, Mizancı M. Murat, Turfanda mı Yoksa Turfa mı?

FICTIVE PROTAGONISTS IN THE PROCESS OF IDENTITY ACHIEVEMENT (CASE OF “TURFANDA MI YOKSA TURFA MI?”)

Abstract

Tanzimat is a period when Turkish people were in intense search of identity. Because Ottoman state, which had been leader of the other states for many years, were then following Western World, which made great progress as a result of renaissance, geographical discoveries and reforms. Western World was hold up as an example for military and technological issues in order to catch up with the era. However, this process was not limited with military and technological matters, it also reflected to cultural areas. The most negative reflection of this westernization period, which had started officially with Tanzimat rescript, was on identity. In a time when western states were realizing nationalization movements since French revolution, that Ottoman, which then many citizens from different religions and nations, lost dominance on its people, and this became a great threat for the future of the state.

The intellectuals, who regarded literature as means of attaining people, expressed their determinations and solutions for the problems of the state through novel and theatrical works. They created role models who would extricate the state in fictive atmosphere of their works and presented the characters as a role model to the readers. One of these intellectuals is Mizan M. Murat Bey. The aim of this study is to determine what kind of character the fictive protagonists presented in the novel “*Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*” to the society have and what kind of tasks they take in the process of transition from Ottoman to Turkish identity.

Key Words: Tanzimat Literature, Fiction, Identity Construction, Mizancı M. Murat, Turfanda mı Yoksa Turfa mı?

Giriş

Tanzimat Dönemi genelde; moderne, teknolojiye, yeni fikir ve icatlara ulaşmak hevesinin yoğun olarak hissedildiği bir arayışlar dönemi olarak kabul edilir. Fakat arayışa geçebilmek için önce yokluğu ya da eksikliği fark edebilmek gerekir. Bu farkındalık ise ya ihtiyaç hissetmekle ya da kendi durumunu başkalarıyla kıyaslamakla ortaya çıkar. Bu açıdan on sekizinci yüzyıldan itibaren Batı’ya yönelmeye başlayan Türk aydınları, Osmanlı ile

Batı'yı karşılaştırma fırsatı elde etmişler ve Avrupa'da gördükleri yenilikleri Osmanlı Devleti'ne aktarmaya çabalamışlardır. Osmanlı Devleti'ni modernleştirmek arzusuyla yapılan bu bilgi aktarımları, yanında kültürel etkilenmeleri de getirmiş ve Osmanlı toplumunu Batılılaşma diye adlandırılan değişime sevk etmiştir. Öte yandan bu etkileşim, çok uluslu bir yapıya sahip Osmanlı Devleti için tehlike anlamına gelen milliyetçilik fikirlerini de canlandırmıştır. Zira Avrupa, Fransız İhtilali'yle somutlaşan milliyetçilik düşüncesini yaşamaktadır. Dolayısıyla gerek Batılılaşma gerekse milliyetçilik fikirleri Osmanlı toplumunun kendi yaşam biçimini sorgulamasına ve yeni arayışlar içine girmesine yol açmıştır.

Osmanlı Devleti'ne eski ihtişamını kazandırma hayaliyle Avrupa'ya yönelen ve topluma da öncülük eden aydınlar, Doğu ve Batı kültürlerinin karşılaştırılmasıyla ortaya çıkan kaos ortamında da topluma rehberlik etme görevini bırakmamışlardır. Halkın öz değerlerini ve Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığını yitirmeden Batı'yı doğru bir şekilde tanıyabilmesi için, değişik yöntemlerle onlara kılavuzluk yapmışlardır. Batı'nın modern değerleri ile yetiştiği coğrafyanın geleneksel değerleri arasında bocalayan insanlara, kurtuluş yolu gösterme isteğindeki aydınların müracaat ettikleri yöntemlerden biri ise roman ve tiyatro türündeki eserler olmuştur. Böylece aydınlar, bu eserler vasıtasıyla muhataplarına, nasıl modernleşmeleri gerektiğini gösterecek rol model şahsiyetler sunmuşlardır.

Bir toplumdaki bireylere kimlik kazandırarak o toplumu bir millet hâline getirmede en önemli araçlardan biri edebiyattır. Psikharis'in ifadesiyle, "Bir milletin millet olabilmesi için iki şeye ihtiyaç vardır: Sınırlarını genişletmek ve kendi edebiyatını [filoloyia] yaratmak... Millet, sadece fiziksel sınırlarını değil aynı zamanda zihinsel sınırlarını da genişletmek zorundadır" (akt. Jusdanis, 1998: 76). Milletin zihinsel sınırlarını genişletmek ise bireylere kabul ettirilecek kültürel kimliklerle mümkündür. İşte bu noktada en büyük rol edebiyata düşmektedir. Bir kişinin, hem mensup olduğu cemaatin nasıl tezahür ettiğini ve nasıl bir millet hâline geldiğini öğrenmesi hem de toplumun diğer üyeleriyle olan ortak bağlarını anlayarak milletine sıkıca sarılması, toplumun aynası olan edebiyatın oluşturduğu hikâyelerle sağlanmaktadır. Çünkü gerçekte sadece ânı yaşayan insan için, gerek geçmiş gerekse gelecek zaman, birer hikâyeden ibarettir.

Her milletin, yazıya geçirilmese bile mutlaka sözlü anlatıma dayalı bir edebiyat hazinesi vardır. Zira "anlatı insanlık tarihiyle başlar ve dünyanın hiçbir zaman ve zemininde anlatısı olmayan bir insan, topluluk, halk veya millet var olmamıştır" (Çıkla, 2002: 112). Hatta bu anlatılarda sadece gerçeklerle sınırlı kalmamışlar, bazen yaşanan gerçekleri abartarak aktardıkları gibi, bazense tamamen hayalî hikâyeler anlatmışlardır. Bu anlatıma, abartma ve uydurmalar, bir noktada gerçek dünyayı yeniden kurgulamaya dönüşmüştür. İnsanlar gerçek âlemde müdahale edemedikleri olay, kahraman, mekân ve zaman gibi unsurları; kurmaca eserler sayesinde yeniden ve istedikleri gibi inşa etmeye başlamışlardır. Bu bakış açısıyla Tanzimat Dönemi'nde kaleme alınan kurmaca eserlerdeki ideal kahramanlar üzerine yapılacak incelemeler, dönem yazarlarının inşa etmeyi arzuladıkları yeni insan modelini ortaya çıkaracaktır. Yapılacak incelemenin daha detaylı olabilmesi amacıyla, bu çalışmada

dönem aydınlarından Mizancı M. Murat'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* adlı eseri ele alınmıştır.

Kimlik Kazandırma Sürecinde Mizancı M. Murat

1854 yılında Dağıstan'da dünyaya gelen Mizancı M. Murat, aile ortamının etkisiyle tam bir Osmanlı hayranı olarak yetişmiştir. Çocukluğundan beri hayalini kurduğu İstanbul'a gelişi ise ancak 1873 yılında, on dokuz yirmi yaşlarında bir delikanlıyken gerçekleşmiştir. Fakat burada karşılaştığı olaylar ona büyük hayal kırıklığı yaşatmıştır. Çünkü çocukluğundan beri rüyalarını süsleyen İstanbul'da haksızlık, yolsuzluk, rüşvet ve tembelliğin her tarafı sardığına şahit olmuştur. Buna rağmen umudunu kaybetmemiş ve devleti düştüğü bu ahvalden kurtarmak üzere mücadele eden aydınlar arasında yer almıştır. Önceliği halkın eğitilerek bilinçlendirilmesine vermiştir. Bu amaçla, gerek tarih hocalığı sırasında anlattıklarıyla gerekse *Mizan* gazetesindeki yazılarıyla, dönemin insanlarına modern Osmanlı insanının nasıl olması gerektiğini anlatmıştır. Kendi fikir ve hayallerinin doğruluğundan ise hayatı boyunca şüphe etmemiştir. “Bu şuur onda giderek kendi kendini idealleştirme duygusu meydana getirmiştir. Bundan dolayı kendini daima örnek bir idealist olarak görmüştür” (Uçman, 2005: 215). Dolayısıyla onun, oluşturulmasını istediği modern Osmanlı toplumu için tahayyül ettiği “yeni insan”ı, kendisiyle özdeşleştirdiği söylenebilir.

Mizancı Murat Bey'in “yeni insan”da aradığı vasıfların başında gayret ve sadakat gelir. Osmanlı Devleti'nin dört yüz çadırılık bir boydan neredeyse bütün dünyaya hükmeden muazzam bir güç hâline gelmesinin bu sayede gerçekleştiğine inanır. Kur'an ve şeriat hükümlerine riayetinin esas olduğu bu dönemlerde, “Osmanlı idaresinin arka planında, güçlü bir şekilde yönetimi sağlayan unsûrun, padişahlardan daha ziyade, iyi yetişmiş ricâl-i devletin ve Osmanlı halkının olduğu”nu (Karakuş, 2007: 112) belirtir. Yani Osmanlı Devleti'nin kudreti, devlet menfaatini kendi menfaatinden üstün tutan sorumluluk sahibi insanların varlığına dayanmaktadır. Başarıyı getiren şey, sorumluluk bilinciyle kendine düşen görevi yerine getirmeye gayret eden bu insanların her ne olursa olsun devlete bağlılıklarını kaybetmemeleridir.

Yazarın hayal ettiği “yeni insan”ın bir diğer özelliği, günün gerekli eğitimini alarak miskinlikten kurtulması ve terakki yolunda ilerlemesidir. Murat Bey, bu tarz insanların çoğalması için ise eğitim kurumlarının ıslah edilmesi gerektiğini savunur. Sokaklarda başıboş gezen çocukların, işsiz güçsüz kalıp gazino müdavimi olmuş gençlerin bir an evvel eğitilmeleri gerektiğini belirtir (Şirin, 2007: 473). Sistemli ve modern bir eğitim verildiği takdirde Osmanlı insanının eski günlerine döneceğine inanır. Devlet dairelerinin bozulmuş işleyişi karşısında hayal kırıklığına uğrayarak kaçtığı Mekteb-i Mülkiye'de, gençlerin öğrenme iştiağını görünce; “Ümîdlerimi bu kadar kavî sûrette iade eden hâl Türk ve Osmanlı çocuklarında müşâhede ettiğim fitrî istidâd ve kabiliyet idi. Fi'l-hakîka şimdiye kadar gördüğüm emsallerinden o kadar farklı buldum ki Türk kavminin gayet parlak bir istikbâl-i medeniye mâlik olacaklarına hiçbir şüphem kalmadı” (Ergişi, 2007: 417-419) der. Diğer yandan okul çağı geçmiş halkı da gazete vasıtasıyla eğitmeye çalışır. Ayrıca açılacak

okullarda sadece Müslüman ve Türklerin değil, gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının da eğitilmesini ister. Böylece gayrimüslimlerin vatana kalben bağlanacaklarını ve Osmanlılar arasında birliğin sağlanacağını düşünür.

Teklif ettiği “yeni insan” modeliyle Osmanlı Devleti’nin devamını ve ilerlemesini arzulayan Mizancı Murat, bu hayalini insanların gözünde somutlaştırabilmek için ise kurmacaya müracaat eder. Oluşturduğu hayalî dünyada, Osmanlı Devleti’ni bulunduğu ahvalden kurtaracak ideal insanı ve yanı sıra çeşitli konulardaki çözüm önerilerini canlandırır. Dolayısıyla incelediğimiz eserdeki kurgu kahramanlarını, Mizancı Murat’ın hayatı boyunca savunduğu fikirlerin müşahhas hâli olarak yorumlamak mümkündür.

Mizancı Murat Bey’in Kurgu Kahramanları

Mizancı Murat; kültürel tarihimize sadece gazete yazıları, politik eleştirileri, hatıraları veya tarih konulu eserleriyle değil, aynı zamanda kurmaca eserleriyle de katkıda bulunan bir aydındır. “Bir kavmin terceme-i ahvali ve hayat-ı maneviyesi” (YTEA III, 1979: 379) şeklinde yorumladığı edebiyatı, bir toplumun mahiyetinin anlaşılabilmesi ve gelecek nesillerin belleğinde yaşayabilmesi için elzem görür. Öyle ki, kendilerinden binlerce yıl sonra gelmiş nice kavimler unutulduğu hâlde, eski Yunanların her hâlinin hâlâ biliniyor olmasının, edebiyat sayesinde gerçekleştiğini söyler. Zira ona göre, “bir heyet-i içtimaiye-i beşeriyenin her hâl ve şanı, etvâr ve ahlâkı, edep ve terbiyesi, emel ve arzusu hep mahsulât-ı efkârı câmi’ olan âsâr-ı edebiyesinden müstebân” (YTEA III, 1979: 379) olmaktadır. Hatta bir kavme ait edebî eserlerin gereği gibi incelenmesi durumunda, o topluluğu ayakta tutan güçlerin tespit edilebileceğini savunur. Yine bir cemiyetin sahip olduğu medeniyet değerinin, fen kitaplarından ziyade edebî kitaplar vasıtasıyla belirlenebileceğini iddia eder. Çünkü fen biliminin belli bir vatani olmadığını ve her yerde aynı sonucu verdiğini; oysa edebî eserlerin bir toplumdan diğerine aktarılamayacak millî duyguları barındırdığını ifade eder. Bu yönüyle Mizancı Murat’ın, edebiyatı toplumun özünü yansıtan bir ayna olarak kabul ettiği söylenebilir.

Mizancı Murat’a göre edebiyatın tek işlevi, milletin ahvalini yansıtmaktan ibaret olmamalıdır. Aynı zamanda edebiyat eserlerinin eğitici olmasını ister.¹ O, halkın ahlakını düzeltme ve onlara yol gösterme hususunda edebiyattan istifade edilmesi taraftarıdır. Dolayısıyla genelde aşk, şarap ve güzellik konularını işleyen Klasik Türk edebiyatını eleştirir. Özellikle Acem edebiyatını örnek alan eski sanatçılarımızın nefsanî arzuları anlatmada zirveyi yakaladıklarını, ama şahıslara insanlık değeri kazandırmada ve yol göstermede geri kaldıklarını belirtir. Mizancı Murat’ın ifadesiyle o güne kadar yazılan edebî eserlerde, “şahs-ı vâhidin bir hey’et-i içtimaiyenin ve ne gibi hâl ve hareketle hey’et-i mezkûrenin zînet ve metanetine yardım edeceği hakkında ihtiyar-ı sükût edilmiştir” (YTEA III, 1979: 380). Yani sosyal hayatta kendine yer edinmeye çalışan insanlara rehberlik yapılmamış, örnek alabilecekleri rol modeller teklif edilmemiştir. Oysa Avrupa’daki insanlar, roman ve tiyatro türleriyle doğruya ve güzele yönlendirilmektedir. Bu yönüyle Avrupa edebiyatı toplum inşası

¹ Mizancı Murat, edebiyatın eğitici olmasını isterken halka ansiklopedik bilgi vermeyi kastetmez. O, edebiyat aracılığıyla ahlaki sağlam ve dürüst bir seçkinler grubu yetiştirmeyi amaçlar (Moran, 1997: 16).

hususunda pasif kalmamakta, kahramanlık ve gayretiyle cemiyette mümtaz şahsiyet hâline gelmiş kişilerin hayatlarını konu edinerek halka, millî menfaate uygun kimlikler kazandırmaya çalışmaktadır:

“Edebiyat-ı ahlâkiye temâyülât-ı hayvaniyenin teskini için bir tarik irae etmek yahut cemiyetin ahval-i hazıra-i maneviyesini tasvir eylemek ile iktifa etmeyip, âmâl-i milliyeye verdiği cazibeli eşkâl ve suver sayesinde ahvâl-i müstakbeleye icra-yı tesir ve gayret-i milli birtakım makasid-ı celîleye doğru sevk ve tahrik etmekle mükelleftir. Romanlar ile tiyatrolarda üdeba-yı asr hissiyat-ı Necibelerinden dolayı makasid-ı milliye-i mezkûrenin arkasına düşüp bil-cümle efkâr-ı hasene ashâbı için bi-hakkın nümune-i imtisal olacak surette kahramanâne ve hamiyetkârâne izhar-ı hüner eden cemiyet mümtazlarını tasvir ederler” (YTEA III, 1979: 380).

Avrupa toplumunun kimlik kazanmasında roman ve tiyatro türlerinin etkin rol oynadığını belirten Mizancı Murat, aynı vasıtanın Osmanlı sosyal hayatında da kullanılabileceğini söyler. Kaleme alınan eserlerin okuyucu üzerinde etkili olabilmesi için ise çeşitli tavsiyelerde bulunur. Buna göre, öncelikle eserin anlatımında abartıya kaçılmamalı ve kurguda doğallık hissi uyandırılmalıdır. Genel adaba ve millî terbiyeye uygun şekilde ele alınan olay, okuyucunun millî hislerini harekete geçirmeli ve ekseriyetle bir ibret içermelidir. Eser, üzerinde düşünen insanın ya kendini yahut komşusunu hikâyenin entrikası içinde göreceği nitelikte olmalıdır. Bu vesileyle hikâyedeki kahramanlarla bağ kurması sağlanan okuyucu, ya güzelliklere imrendirilir sevk edilmeli ya da kötülüklerden öğretilir nefret ettirilmelidir (YTEA III, 1979: 381). Bu özelliklerle donatılmış roman ve tiyatroların, böylece bireyden başlayarak bütün toplumu biçimlendireceğine inanır. Gerek incelediği gerekse yazdığı eserlerde de bu niteliklere dikkat eder.

Roman ve tiyatroyu birer çözüm aracı olarak gören Mizancı Murat’ın temel hedefi, aslında toplum ve insandan hareketle devletin problemlerini çözmektir. Yani ona göre, insan ve toplum devlet sorunlarının çözümü için birer araçtan ibarettir. Roman ve tiyatro ise ancak “araç’ın araç’ı”dır. Bu araçlar kullanılarak “İslâmın kurallarını uygulayan Devlet’e, insan ve toplum da ‘şerî’ değer ölçüleriyle bağlanacak ve böylelikle Batı ahlakı, Osmanlı insanını yozlaştırmayacak, toplum da bu dinsel dinamizm ile silkinip kendine gelecek ve eski tarih’ bütün azamet’iyle canlanacaktır” (Baki, 1993: 19). Bu düşünceyle, roman ve tiyatro türlerine birer örnek² olacak şekilde kaleme aldığı eserlerinde de bu hedefe uygun bir tutum sergilemiştir.

“İmrendirme” veya “iğrendirme” yoluyla okuyucuyu yönlendirmeyi amaçlayan Mizancı Murat, roman ve tiyatrosundaki kahramanları bu amaca hizmet edecek şekilde oluşturmuştur. 1908 yılında İstanbul’da yayımladığı *Tencere Yuvarlandı Kapağını Buldu* adlı dört perdelik piyeste, müsbet ve menfi olarak ayrılabilir iki grup şahıs canlandırmış ve iki hayat görüşü ortaya koymuştur. Evlenme konusunu ele alan ve bu iki yaşam tarzı arasındaki çatışmalara dayanan oyunda, müsbet değerleri temsil edenler Mizancı Murat’ın beğendiği ve inandığı görüşleri, karşılarındakiler ise reddettiği fikir ve davranışları yansıtmaktadırlar. Yazarın

² Roman ve tiyatro türlerinde birer tane telif eser veren Mizancı Murat bunların yanı sıra, Alexandre Sergievitch Griboïdov’un *Akıldan Belâ* adlı piyesini 1884 yılında Rusçadan tercüme etmiştir (Emil, 2009: 444).

oyunda müdafaa ettiği ideal kahramanlar; şahsi çalışmaya, ahlâk, irade ve şahsiyete değer veren insanlardır. Diğerleriyle mevkî ve servete düşkün tiplerdir. Oyundaki gerek müsbet gerekse menfi bütün kahramanların genel özellikleri ise; gerçekçi, düşünceleri gayet net, tam bir şuur ve iradeye sahip olmalarıdır. Bu durum, hatıratında “esâsen yaradılışında mücâdele ve mücâhedeye meylim var.” (Mizancı M. Murad, 2005: 54) diyen Mizancı Murat’ın gerçekçi ve siyasî kişiliğine bağlanabilir. Dolayısıyla o çözümü tarihin sayfalarında değil, gerçek dünyada aramış ve kendindeki bu özellikleri, kurguladığı kahramanlarına da yansıtmıştır. Bu açıdan onun vasıflarını taşıyan en önemli kahramanı ise *Turfanda mı Yoksa Turfa mı* romanındaki Mansur Bey olmuştur.

“Millî Roman Tavsifine Lâyık Bir Eser”³: *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*

Daha çok gazeteciliği ve fikir adamlığı yönleriyle tanınan Mizancı Murat, Tanzimat Dönemi’nin yeni edebî türleri olan roman ve tiyatroya da ilgisiz kalmamıştır. Öncelikle “roman ve tiyatro suretinde neşrolunan âsâr-ı edebiyemizde usul ü kavâid-i edebiyeye ne derece riayet edilip edilmediğini ve kıymet-i edebiyelerinin ne rütbede bulunduğunu göstermeğe gayret eylemek arzusuyla” (YTEA III, 1979: 381), devrin ileri gelen edebiyatçılarının meşhur eserlerini⁴ incelemiş ve eleştirmiştir. “Üdebâmızın Nümune-i İmtisalleri”⁵ başlığıyla *Mizan* gazetesinde seri hâlinde yayımladığı bu makaleler dolayısıyla, “Tenkit ve itirazda bulunmak kolaydır. Hüner, öyle bir eseri meydana koymaktır.” (Mizancı M. Murat, 2008: 9) mukabilinden birçok eleştiriye maruz kaldığını bildiren Mizancı Murat bu romanı, muhaliflerine cevap niteliğinde kaleme almıştır. Fakat o, ‘münşilik ve ediplik’ iddiasında değildir ve eserinin roman tekniği bakımından zayıf olduğunu kabul eder. Sadece temel kurallara uygun ve ‘millî roman’ niteliğine sahip bir eseri okuyucuya sunma düşüncesindedir. Mizancı Murat’ın bu romanı yazmasının bir diğer sebebi ise ilerlemeci bir padişah olarak gördüğü ve övdüğü II. Abdülhamit’in döneminde her şeyin mükemmeliyet kazanmasına karşın, ahlakî erdemlere büyük tesiri olduğu kabul edilen ve millî edebiyatın seviyesini gösteren romanın istenilen niteliğe kavuşmadığı görüşüdür. Dolayısıyla yazar, millî bir görev bilinciyle böyle bir eser kaleme alarak gerçek edebiyatçıların dikkatini roman türü üzerine çekme gayretindedir.

Başkahraman Mansur’un şahsiyetinin daima ön planda tutulması ve kurgunun onun etrafında şekillenmesi yönüyle bir tip romanı olan (Emil, 2009: 437) *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*, aslında Mizancı Murat’ın kendi hayatından birçok iz taşımaktadır. Öyle ki yazar, *Meskenet Mazeret Teşkil Eder mi?* adlı hatıratında yer alan; “Bâb-ı Âlî’de geçirdiğim ilk hizmet günlerim ‘Turfanda’ romanının başında aynen resm edilmiştir” (Mizancı M. Murad,

³ *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanı için kullanılan bu niteleme, Mizancı Murat’ın eserin “İfade-i Mahsusa” bölümünde yaptığı açıklamadan alınmıştır.

⁴ Mizancı Murat, incelediği eserleri şu şekilde açıklamaktadır: “Edebiyat-ı cedide-i osmaniye meydanında birer mevkî tutmağa muvaffak olmuş bulunan Kemal, Ekrem, Hâmid Beyefendiler hazerâtıyla Midhat ve Naci Efendiler hazerâtının âsâr-ı meşhûrelerinden bed’edeceğiz” (YTEA III, 1979: 381).

⁵ Mizancı Murat’ın *Mizan* gazetesinde “Üdebâmızın Nümune-i İmtisalleri” başlığıyla yayımlamış olduğu ve Namık Kemal’in *Vatan yahut Silistre*, Recaizade Mahmud Ekrem’in *Vuslat* piyesiyle Samipaşazade Sezai’nin *Sergüzeşt* romanları hakkındaki görüşlerini bildirdiği bu yazılar, Tanzimat Devri Türk Edebiyatında uygulamalı tenkit türünün ilk örnekleri kabul edilmektedir (Uçman, 2005: 216).

2005: 36) cümlesiyle bu durumu açıkça ifade eder. Ayrıca Paris'e gittiği dönemde ailesine gönderdiği mektupların bazılarında "Mansur" imzası atar (Emil, 2009: 408). Bu yönüyle otobiyografik bir roman olarak değerlendirilebilecek bu eser, kendini idealleştirmeyi seven Mizancı Murat'ın yaşamak istediği dünyayı anlatmaktadır.

Mizancı Murat, *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanıyla gerek kendi ideolojik görüşlerini gerekse Tanzimat Dönemi'nin siyasi ve sosyal durumunu günümüze kadar yansıtmayı başarmıştır. Fakat eser, roman tekniği açısından incelendiğinde oldukça zayıftır.⁶ Zaten yazar, eserin başındaki "İfade-i Mahsusa" bölümünde "münşilik ve ediplik iddiasında değilim" (Mizancı M. Murat, 2008: 10) diyerek bizzat belirttiği üzere, sanat yapma kaygısından ziyade, topluma ulaşma gayesini gütmüştür. Bu yönüyle yazar, okurun belli konularda bilinçlenmesini sağlayacak ve millî hislerini harekete geçirecek bir eser ortaya koymaya çalışmıştır. Yine bu amaçla, romandaki kahramanlar arasında açıkça taraf tutmuş; kendi fikirlerini yansıtan kahramanları idealleştirip okuyucuya beğendirmeye uğraşırken, kendince yanlış gördüğü davranışlarla kurguladığı tipleri sürekli öteleyip okuyucuda onlara karşı nefret hissi uyandırmayı arzulamıştır. Okurunu yönlendirerek onlara doğru kimliği kazandırma düşüncesini esas aldığı için de romanda duygusallıktan kurtulamamıştır. Mizancı Murat'ın bu hislerle idealleştirdiği ve okuyucusuna sunduğu örnek kahraman ise Mansur Bey olmuştur.

İdealist Bir Kahraman: Mansur Bey

"İfade-i Mahsusa" bölümünde roman hakkında genel bilgiler veren Mizancı Murat, kurguda yer verdiği şahıslardan bazılarını; mecazen "yeni, ilk kez ortaya çıkan" (Türkçe Sözlük, 2011: 2387) anlamlarında kullanılan "turfanda" vasfıyla niteler. Düşünce yapısı ve yaşam tarzıyla dönem insanından farklı olan bu kahramanların, toplum tarafından kabul görüp görmeyeceğinin ise zamanla belli olacağını ifade eder. Çünkü yazar, okuyucuların karşılaştıkları bu kişileri, "acayip, tuhaf" yani "turfa" olarak değerlendirip tepki gösterebileceklerinin de farkındadır. Fakat o, Osmanlı Devleti'nin bulunduğu ahvalden kurtuluşunun ancak "turfanda" olarak nitelendirdiği bu insanların çoğalmasıyla mümkün olacağına inanmaktadır. Bu inançla okuyucusuna sunduğu en önemli kahraman ise Mansur Bey'dir.

Mansur Bey, Mizancı Murat Bey'in romanda sözünü emanet ettiği ve okuyucusuna rol-model olarak sunduğu esas kahramandır. Romandaki bütün olaylar onun çevresinde gelişir. Onun vapurla İstanbul'a gelişinin anlatımıyla başlayan roman, ölüm haberiyle sona erer. Yazar, Mansur Bey'le ilgili kurduğu ilk cümleden başlayarak onu sahiplendiğini belli eder. Okuyucunun onunla karşılaştığı ilk ânı, romantik bir tablo şekline getirir. Güneşin ufuktan henüz yükselmeye başladığı güzel bir bahar sabahı, Varna'dan İstanbul'a gelen Volkan vapurunun güvertesinde hareketsiz bir şekilde duran Mansur, Boğaz manzarasını seyretmektedir. "Tahminen yirmi, yirmi bir yaşında bir fesli delikanlı" şeklinde tanıttığı

⁶ *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanını yayına hazırlayan Sabahattin Çağın, eserin giriş kısmında yaptığı kısa açıklamada, Mizancı Murat'ın roman türünü fikirlerini insanlara ulaştırmada bir araç olarak görmesi sebebiyle, bu eserin teknik bakımından oldukça zayıf olduğunu belirtir (Mizancı M. Murat, 2008: 7).

kahramanına ağırlık ve derinlik kazandırmak isteyen Mizancı Murat, “azim ve tefekkürü ima eden siyah gözlerini ileriye atfetmiş ve güya mülâhazat-ı zihniye ve teessürat-ı hafîye-yi kalbiyesine mağluben kendisini ve etrafındakileri unutmuş duruyordu.” (Mizancı M. Murat, 2008: 16-17) cümlesiyle fiziki betimlemeden ruhsal çözümlemeye geçer. Böylece okuyucuya daha ilk andan itibaren, farklı ve ideal bir kahramanla baş başa kalacağını hissettirir.

Okuyucusunun dikkatini Mansur Bey’in üzerine çekmek isteyen Mizancı Murat, okura örnek teşkil edecek şekilde, romanın ilk bölümünde gemi güvertesinde bulunan bütün yolcuların nazarını Mansur’a yoğunlaştırır. Yine kahramanının dış görünüşünün yanı sıra karakteristik özelliklerini de içerecek tarzda bir tasvir yapar. Buna göre Mansur Bey; zekâ, ilim, edep, asalet, vakar ve yiğitlik niteliklerine haiz olduğunu belli eden mütenasip vücudu, sade ve zevkli giyim tarzıyla herkesin beğenisini kazanan bir delikanlıdır:

“Hâsılı, delikanlının her hâl ve şanı, kalabalık içinde bile kendini enzara hedef ettirecek raddede idi. Kusursuz heyet-i umumiyesi calib-i teveccüh idi. Çekme, parlak, mütefekkir, edep-nüma olan gözleri uzun, ince, siyah kaşların altına sığınmıştı. Kenarları mütekebbirane kıvrılmış doğru ve nazik burnu asalete, büyücek, fakat güzel bir resimde bulunan ağız şecaate dal idi. Teni beyaz, saçı siyah, omuzları geniş, beli ince, a’zası mütenasip idi. Giyinmesi dahi sade ve tabiat-güsterane idi” (Mizancı M. Murat, 2008: 18).

Tanzimat Dönemi’nde kaleme alınan bazı edebî eserleri tenkit ederken yazarlara, anlatımda abartıya kaçılmaması ve kurguda doğallık hissi uyandırılması tavsiyesinde bulunan Mizancı Murat, bu prensibi kendi romanına da uygulamaya çalışır. Mansur Bey’le ilgili yaptığı olumlu betimlemeleri güçlendirebilmek ve kahramanına yüklediği üstün vasıfları okurun gözünde doğallaştırabilmek için onun çocukluk dönemi ve ailesi hakkında bilgiler verir. Böylece Mansur’u tanıtırken kullandığı; “fitraten hamiyetle ziynetlenmiş, fikri müktesebat-ı ilmiye ile tenvir olunmuş, âmâl ve fezail-i milliyeyi ihataya iktidar kesp etmiş, ümmet-i muhteremenin mazisi, hâli, istikbali tefekküratıyla zihnini yormuş garibü’-diyar ve gayur bir mazhar-ı iman ve İslâm” (Mizancı M. Murat, 2008: 20) tarzı övgü dolu ifadelerin okuyucunun zihninde oluşturacağı şüpheleri gidermeye uğraşır. Zira yirmi yaşlarında gencecik birine vasfedilen bu özellikler, abartı hissi uyandırmaktadır. Delikanlı çağındaki birinin bu kadar âlim ve olgun bir kişiliğe sahip olması, ancak yetişme ortamı ve özel fitratıyla açıklanabilir. Buna göre Mansur Bey, aslen Kütahyalı olup devlet büyükleri tarafından kendilerine verilen görevle Cezayir’e gelmiş ve İbn-i Galip namıyla teşkil ettikleri beylikle iki asırdan fazla bir süre bu toprakları düşman saldırılarına karşı muhafaza etmiş bir soydan gelmektedir. Özellikle Mansur Bey’in babası Ebu’l Mansur, Fransızlara karşı toplanan kuvvetlerin liderliğini yapmış, Fransa güçlerini bozguna uğrattığı bu saldırıların birinde şehit düşmüştür. Mansur, babası şehit olduğunda üç yaşını daha yeni tamamlamış bir çocuktur.

Mizancı Murat’ın, Mansur Bey’i vatani uğruna şehit düşen bir babanın oğlu şeklinde tanıtmaması, ona birçok açıdan üstünlük kazandırmaktadır. Bu sayede Mansur Bey öncelikle, şehitliğe her zaman özel saygı gösteren bir toplumun mensubu olan okuyucunun gözünde daha etkili ve değerli bir konuma yükselir. Böylece üstüne aldığı bu manevi zırhla, birçok tenkitten kurtulmuş olur. Diğer taraftan, babasının neden vefat ettiği sorusunun uyandırdığı

bir bilinçle yetişmesi, Mansur'un genç yaşına rağmen nasıl ağırbaşlı ve düşünceli biri olabildiğine açıklık getirmektedir. Bir başka husus ise vatan sevgisini aile sevgisinden önde gören ve bir anlamda babasından kendisine miras kalan “devlet-i ebed müddet” anlayışıyla kendini vatan hizmetine vakfetmesidir. Zaten romanın sonunda Mansur Bey de babası gibi şehit olmakta, geride bir yaşındaki oğlu Mahmut'u bırakmaktadır. Dolayısıyla Mizancı Murat, kahramanına verdiği “şehit oğlu şehit” unvanıyla okuyucunun manevi duygularını harekete geçirerek bu ideal kahramanı benimsetmeyi hedeflemektedir.

Vatan sevgisiyle canını çekinmeden feda eden bir şehidin oğlu olan Mansur Bey, babasındaki bu şuur ve hissiyatı yaşatan birisidir. Özellikle çocukluğundan beri hayallerini süsleyen İstanbul'a aşırı derecede bağlıdır. Vapurla İstanbul'a geldiğinde, bir şey kaçırırım korkusuyla göz kapaklarını dahi süratle kapatıp açacak kadar büyülenmiş gibi hareketsiz bir şekilde etrafı izler. Fakat onun aradığı tabiatın güzelliği değildir. Onun asıl görmek istediği, kendisine Osmanlı tarihinin ihtişamını hatırlatacak mekânlardır. Bu sebeple yolculardan biri; “İşte Rumeli Hisarı” dediğinde uykudan uyanır gibi olur. “Muhammed şeklinde bulunduğu iddia olunan dört yüz senelik bu kale”ye baktığında yüzünde oluşan tebessümle, “Ey kahraman gazi! İşte senin Bizans anahtarın!” hitabıyla Fatih Sultan Mehmet'i yâd eder. Anadolu Hisarı'nda Yıldırım Bayezid Han'ı görür, “Timur” ismini sayıklar. Müteakiben bakışlarını, bu hisara hâkim bir tepede yeni tarzda inşa edilmiş büyükçe bir binaya yöneltir. “Hazret-i Fatih'in nam-ı âlisini takdisen inşa olunmuş bir mahsul-i şükran-ı millî” olduğuna hükmettiği bu binanın, Amerikalı misyonerler tarafından tesis edilen ve yönetilen “Robert Kolej mektebi” olduğunu duyunca müteessir olur. Robert Koleji'nin karşısında yer alan ve bu mektebi “kulübe mertebesine tenzil eyleyen” büyük ve görkemli binanın “Saray” olduğunu öğrendiğinde ise derin bir nefes alır ve avunmuş olur. Dolmabahçe'den açılan saltanat kayıkları ile refakatindeki küçük vapurlar, kendi vapurlarına yaklaştığında ve etrafı “Padişahım çok yaşa!” nidaları sardığında Mansur'un yüreği heyecandan göğsüne sığmaz hâle gelir. Gözlerinden mutluluk gözyaşları dökülür (Mizancı M. Murat, 2008: 20-25).

Mansur Bey, İstanbul'u aslında tahayyül ettiği kadar görkemli bulamamış ve yerleşeceği otele gelene kadar bazı olumsuzluklarla karşılaşmış olmasına rağmen umudunu ve azmini kaybetmez. Geniş bir manzaraya sahip otelin penceresinden etrafı seyrederken kendi kendine; “Toprağın her bir karışı birer tarih sayfasıdır, hun-ı gayret ve himmetle yoğrulmuş hayat ve metanet macunudur. Müntehabîn-i Rahim ve Rahman'a mekân olmuş birer ziyaretgâh-ı ümmettir...” (Mizancı M. Murat, 2008: 32) diyerek yine tarihi hatırlar ve gönlü gururla dolar. “Bir törende atılan nutkun üslûbunu hatırlatan” (Moran, 1997: 62) bir iç konuşmayla, Avrupa tarafından “Moribond” (can çekişen, ölmek üzere olan) sıfatıyla nitelenen Osmanlı Devleti'ne olan muhabbet ve itimadını dile getirir:

“- Biz yine o Osmanlı, o Müslümanız. Nizam-ı âlemi vaz' buyuran Hazret-i Hâkim-i Mutlak, hiçbir şahsı, hiçbir heyeti müddet-i hayatında ehemmiyetli, ehemmiyetsiz bir sekteye uğramaktan masun kılmamıştır.

Tehlikesiz bir inhiraf muvakkattir. Taze baharı mübeşşir bir şita-yı ihtiyattır. Bahar, maarifle ibraz-ı vücut edecektir.

Şu mübarek, müntehap diyarı bize kısmet eden Cenab-ı Nâzım-ı Âlem, bizi fitraten ahlâk-ı hasene ile de taltif etmiştir.

Tarihimiz kahraman alaylarıyla dolmuş, taşmıştır! Bir taraftan Osmanlar, Orhanlar, Hüdavendigârlar, Yıldırımlar, Çelebiler, Fatihler, Yavuzlar...

Diğer taraftan Alaaddin Paşalar, Çandarlı-zadeler, Sokollular, Köprülüler.

Hanedan yine o hanedan-ı âlîdir, bendegân yine sadık ve fedakâr bendegândır.

Sanki asr-ı hazırda emsali yok mu? Mahmud-ı Adlî namının ihraz ettiği makama itilâ etmek davasına ictisar edecek Avrupa serefrazları kimlerdi?

Reşid'i yetiştiren millet, yine bu millet değil mi?

Gavail-i mütenevviadan naşî muvakkat bir sekte gelmiş. Heybet ve azamet-i Osmaniye'nin yine celadet-nüma olması için her nasılsa meydan almış bulunan cehaletin muzlim perdesini ref' ile tenvir-i efkâr etmekten başka bir şey lâzım mı?

Âsâr-ı Mahmudiye, âsâr-ı Mecidiye hep o maksada müntehi olacak himemat-ı azimeden başka bir şey mi? Bugün önünden geçtiğimiz şu zırhlılar, şu âsâr-ı Aziziye dahi kuvve-i hayatiyemize dal değil de ne?

Şüphem yoktur. İstikbalimiz, mazimize bile gıpta ettirecektir” (Mizancı M. Murat, 2008: 33-34).

Mansur Bey vasıtasıyla hayalindeki Osmanlı insanı modelini aktaran ve bu kahramana benzeyen bireylerden oluşan bir toplum inşa etmeyi arzulayan Mizancı Murat'ın tarihî mekân ve şahsiyetleri ele alması, kolektif kültürel kimliği canlandırarak “millet bilinci”ni tazeleme gayretinin göstergesidir. Yazar, Osmanlı'nın eski kuvvet ve yüceliğine ulaşacağına bütün kalbiyle inanmakta ve bu inancı, okuyucusuna da aktarmak istemektedir. Bu istekle, “insanın toplumsal belleğinde kalıcı izler bırakan” (Demir, 2011: 435) mekâna yönelir. Mekân ile tarih arasında bir bağ kurarak büyük tarihî kahramanlardan söz eder ve okuyucularına kim olduklarını hatırlatmaya çalışır. Mizancı Murat'ın uyguladığı bu yöntem, modern milletlerin kökeni olarak kabul edilen etnik toplulukların, ideal seviyeye⁷ ulaştırılmaları için kullanılan yöntemlere benzemektedir. Anthony Smith'in *Millî Kimlik* adlı eserinde belirttiği üzere, etnik bir topluluğun millet hâline gelmesi ve devamlılığını sağlayabilmesi için mensuplarına etnik ayniyet duygusunu kazandıracak “kolektif bir özel ad” ve bir “soy miti”ne, “paylaşılan tarihî anılara”, sevgi ve bağlılık hissedilecek bir toprak parçasına ihtiyacı vardır. (2010: 42-45). Bu niteliklerin yoğunluğu ve belirginliği arttırıldıkça, bireylerdeki topluluk ve aidiyet fikri de güçlendirilmiş olur. Bu doğrultuda Mizancı Murat'ın, “Biz yine o Osmanlı, o Müslümanız.” diyerek “kolektif özel ad”a vurgu yaptığı; “Reşid'i yetiştiren millet, yine bu millet değil mi?”

⁷ Anthony Smith, ideal etnik bir topluluğun sahip olduğu nitelikleri şöyle sıralar:

1. Kolektif bir özel ad
2. Ortak bir soy miti
3. Paylaşılan tarihî anılar
4. Ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur
5. Özel bir “yurt”la bağ
6. Nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu (2010: 42).

sorusuyla “...den geldik” duygusunu vererek “kim oldukları”ni tanımlayacak bir “soy miti”⁸ oluşturduğu; “Tarihimiz kahraman alaylarıyla dolmuş, taşmıştır!” cümlesiyle “tarihî anılar”a başvurduğu ve “âsâr-ı Mahmudiye, âsâr-ı Mecidiye”ye hatırlatmasıyla toprakla fert arasında bir bağ kurduğu ve böylelikle Osmanlı toplumunu tekrar ideal bir topluluk hâline getirmeyi arzuladığı söylenebilir.

Mansur’un bu iç konuşmasında dikkat çeken husus ise Osmanlı toplumunu birleştirmeyi hedefleyen Mizancı Murat’ın Müslümanları sadece muhatap alması ve gayrimüslimlere hitap etmemesidir. Yazarın böyle bir tutum sergilemesi üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Çünkü o yıllarda, Osmanlı tebaası olan gayrimüslimler arasında Osmanlı Devleti’nden ayrılıp bağımsız devlet kurma isteği hızla yayılmakta, değişik yerlerde ayaklanmalar ve isyan girişimleri görölmektedir. Osmanlı’daki devlet adamı, aydın ve sanatçılar ise değişik yöntemlerle bu ayrılık fikrini engellemeye uğraşmaktadırlar. Nitekim aynı yıllarda *Müşahedat*’ı yayımlayan Ahmet Mithat Efendi, bu eserinde devlet ve toplum tarafından gayrimüslim vatandaşlara herhangi bir ayırım uygulanmadığını ve Müslüman halkla aralarında bir problem olmadığını vurgulayarak birlik mesajı vermektedir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti’nin bekasını arzulayan Mizancı Murat’tan da benzer şekilde bir çağrıda bulunması beklenirdi. Fakat Mizancı Murat, gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarına hitaben birlik beraberlik çağrısını birçok yazısında dile getirmesine karşın bu eserinde konuya değinmemiştir. Böyle karışık bir dönemde ve sanattan ziyade faydacılığı esas aldığı bu “tezli roman”ında gayrimüslimleri görmezden gelmesi ise yazarın muhafazakâr yapısı ve çoğu problemin Müslüman halkın uyanmasıyla halledilebileceği inancıyla açıklanabilir. Zira yüzyıllardır Osmanlı’ya sadakatle bağlı olan gayrimüslimlerin artık başkaldırmaya başlamalarının asıl sebebini, dört yüz çadırlık bir beylikten cihanşümül bir devlet kuran Müslüman Osmanlıların eski düzen ve güçlerini kaybetmelerine bağlamaktadır. Bu nedenle idealleştirdiği Mansur Bey tiplemesiyle öncelikle Müslümanlar üzerine yoğunlaştığı ve onları bilinçlendirmeye çalıştığı söylenebilir. Ayrıca yazarın gayrimüslimlere karşu bu tutumunda, Rus-Çeçen çatışmalarının iyice şiddetlendiği bir dönemde dünyaya gelmiş ve ailesinin etkisiyle Ruslara karşu bir mücadele ruhuyla büyümüş olmasının da etkili olduğu düşünülebilir.⁹ İstanbul’a geldiği ana kadar, yani on dokuz-yirmi yıl boyunca Rusları ötekileştirerek kendi kimliğini keskinleştiren Mizancı Murat’ın, bu bakış açısını diğer gayrimüslimler için de genelleştirmiş olması muhtemeldir.

Yetiştirdiği dönem ve çevre itibariyle Ruslara yani gayrimüslimlere karşu duygusal bir tepki hisseden Mizancı Murat bu durumunu romana, temsilcisi Mansur Bey’in şahsında, “Frenkleşme korkusu” biçiminde yansıtır. Babasının şehit olmasıyla, üç yaşından itibaren

⁸ Anthony Smith, “etnik topluluk” kavramını, “ortak bir kimlik duygusuna sahip tarihsel kültürü olan bir topluluk” anlamında kullanır ve “grubun zihinsel niteliklerini belirleyen benzersiz kalıtsal biyolojik özelliklere sahip olduğu savunulan bir toplumsal grup anlamında”ki ırktan kesin olarak ayırır. Ayrıca etnik ayniyet duygusu açısından mühim olanın ortak ecdada dair mitler olduğunu ifade eder. Yani “hayalî bir soy” veya “farazî bir ecdat”ın, fertler arasındaki herhangi bir olgusal veriden daha önemli olduğunu belirtir (2010: 42-43). Bu açıdan Mizancı Murat’ın da millet kelimesini ırksal bir bağdan öte bir anlamda kullanarak tarihî ve kültürel yönüyle bir “soy miti” oluşturduğu düşünülebilir.

⁹ Mizancı Murat, bütün Hristiyan Avrupa’nın çeşitli yol ve yöntemlerle İslâm’a karşu yüzyıllardır “Haçlı zihniyeti” ile hareket ettiğini savunmuş ve “bu görüşünde ilk yazısından son eserine kadar sarsılmaz bir kanaatle daima ısrar etmiştir” (Emil, 1980: XX).

amcası Ahmet el-Nasır'ın Cezayir şehrindeki konağında ikamet etmek zorunda kalan Mansur Bey, amcasının “Fransızlara yaranmak tarikine” (Mizancı M. Murat, 2008: 39) saporak hanesini Fransızlara açması sebebiyle daha küçük yaşlarında Batı kültürüyle karşılaşır. Ayrıca konağın bir köşesinde oluşturulan sınıfta, Arap bir hocanın yanı sıra “bir madmazel ile bir mösyö”den ders gördüğü gibi, on yıl gibi uzun bir süre eğitim vesilesiyle Fransa’da kalır. Fakat “Osmanlı kimliği”ni ve kültürel değerlerini muhafaza etmeyi başarır. Hatta Marsilya’da lise yıllarında kaldığı pansiyonda bütün alay ve sorgulamalara rağmen İslâm’a ve Osmanlılığa duyduğu meyli gizleyemez (Mizancı M. Murat, 2008: 56). İstanbul’a geldiğinde ise amcası Şeyh Salih Efendi’yle gerçekleştirdikleri ilk mülakatta, “Ben Frenk olarak gelmedim. En halis Osmanlı nazarıyla bakabilirsiniz.” (Mizancı M. Murat, 2008: 72) cümleleriyle kimliğini ve Osmanlı Devleti’ne olan bağlılığını asla kaybetmediğini vurgular.

Mizancı Murat, Mansur Bey’in “Frenkleşmediğini” romanın birkaç yerinde daha dile getirir. Yazarın bu konuya açıklık getirmesinin ve kahramanını korumaya çalışmasının sebebi, Avrupa’ya tahsil için gidenlerin birçoğunun yurda döndüklerinde halkta bıraktıkları olumsuz izlenimlerdir. Yıllarca zihinlerine yerleşen bu algıyla yaşayan okurlarının, romanının başkahramanını önyargıya kurban etmelerini istemez. Modern ve güçlü bir Osmanlı Devleti’nin yeniden inşası yolunda ideal bir kılavuz olarak sunduğu Mansur Bey aracılığıyla okuruna, Batı’nın ilim ve fenninden gerçek manasıyla nasıl yararlanılabileceğini göstermiş olur. Ayrıca yine Mansur Bey vasıtasıyla, eğitim için Avrupa’yı tercih edenlerin birçoğunun neden “Frenkleştiğini” açıklar. Konuyu devlet ricalinden Emin Paşa ile Mansur Bey’in mülakatları şeklinde kurgulayarak, devlet adamlarına da tavsiyelerde bulunur. Doğrudan veya dolaylı olarak bütün halkı etkileyen bu problemi, devlet erkânından Emin Paşa’nın tespitleri şeklinde Mansur’a hitaben şöyle dile getirir:

“Pek âlâ!... Siz Avrupa’da tahsil etmişsiniz. Tahsil için her sene biz bu kadar gençleri Paris’e gönderiyoruz. Lâkin hiçbiri istediğimiz surette avdet etmiyor. Terbiyesi, ahlâkı bozularak, istifade olunur hâlleri kalmıyor. Öğrendikleri de süslü giyinmek, eğlenceleri için israfta bulunmak, salabet ve diyaneti kaybedip Frenk olmaktan başka bir şeylerini görmüyoruz. İnşallah bey oğlumuz, öylelerden değilsiniz?” (Mizancı M. Murat, 2008: 247).

Kurgu icabı devlet büyüklerinden birine söylenen bu cümleler, Batı’nın ilim ve fen anlamındaki üstünlüğünü kabul eden Osmanlı devlet adamlarının bu birikimden istifade etmek için girişimlerde bulduklarını teyit etmesi bakımından önemlidir. Zira Mizancı Murat’ın devletin üst tabakasıyla irtibat hâlinde olması bu tespiti sağlamlaştırmaktadır. Yazar, devlet adamlarının iyi niyetli girişimlerine rağmen olumlu bir sonuç alınamamasının sebeplerini ise Mansur Bey’in gözlemleri biçiminde verir. Buna göre, Batı’ya giderek millî değerlerinden ve özünden kopanların ortak özellikleri, aslında liyakatsiz kişiler olmaları ve “Paris’i görmek için heveslenmiş dadılar”dan (Mizancı M. Murat, 2008: 248) alafranga terbiye almalarıdır. Gerek Batı’yı gerekse Osmanlı’yı tanıyan birisi olarak sunduğu çözüm önerisi ise bu mürebbiyelerin elinde büyüyen ve tahsilden ziyade Paris’i görme heveslisi olan beyler yerine, yüksekokullardan diploma almış yetenekli gençlerin Avrupa’ya gönderilmesidir. Devletine ve milletine hizmet etmek gayesiyle Batı’nın ilmiyle donanmış

ama millî ve manevî erdemlerini muhafaza etmiş kişilerin ancak bu yöntemle yetiştirilebileceklerini belirtir. Kendisi de zaten bunun en güzel örneğidir.

Paris'i görmek için can atan İstanbul'daki birçok beyzadenin aksine, bir an önce "İstanbul'a kaçmak için fırsat gözeten Mansur, tahsilde terakki ettikçe maarifin kıymetini takdir ederek ikmal etmeye karar verir" (Mizancı M. Murat, 2008: 51). Derslerine çalışmanın haricinde kitap ve gazete okumaktan başka bir eğlencesi olmadığı için "ecnebi memleketinde dört duvar arasında; cemiyetten, hususiyle kadınlardan uzak olarak ömrünü geçirir" (Mizancı M. Murat, 2008: 85). Başarılarıyla seçkin öğrenciler arasına giren ve Paris Darülfünununda ders veren meşhur hocaların takdirini kazanan Mansur, bu muallimler tarafından kendisine yapılan asistanlık tekliflerini geri çevirerek Osmanlı halkına hizmet etmek amacıyla İstanbul'a gelir. Buradaki ilk işi ise Mekteb-i Tıbbiye'ye giderek hekimlik izni almak olur. Bir taraftan da mektepteki muayenelere katılmaya başlayan Mansur, sağlam tetkikleri ve uyguladığı tedavileri ile doktorluk alanındaki başarısını ispat eder. Öyle ki o zamana kadar İstanbul'un en meşhur doktorlarından sayılan Frenk Lakur'un bir ay tedavi ettikten sonra kurtuluş ümidi olmadığı iddiasıyla bakmaktan vazgeçtiği bir devlet adamını, ağır bir ameliyat yaparak iki hafta içinde iyileştirir. Bu başarılı ameliyatla şöhreti gitgide yayılan Mansur, kendisine yapılan teklifi geri çevirmez ve mektepte en ağır derslerden birini vermeye başlar. Böylece Paris Üniversitesi'nde edindiği bilgi birikimini, Osmanlı toplumuna taşımış olur.

Hatıralarının Mekteb-i Mülkiye'de ders verdiği dönemi anlattığı bölümünde, "vatan evladının yüksek bilgi edinmeye olan istidâdlarını anlamış" olduğunu, hatta öğrencilerindeki meyl ve istidâdın Rus kavminde gördüğü eğilimden çok daha yüksek bulunduğunu belirten (Mizancı M. Murat, 2005: 53) Mizancı Murat, bu tespitlerini Mansur Bey'in hayatına da aktarır. Romanda Mansur'u Paris'teki diğer öğrencilerden daha başarılı göstererek ve Frenk Lakur'un çaresiz kaldığı bir hastalığı yine ona tedavi ettirerek, Türk halkının iyi ve doğru bir eğitim gördüğü takdirde eskiden olduğu gibi Batılılardan daha ileri bir medeniyet seviyesine ulaşacağına dair umudunu örneklendirmiş olur. Mansur Bey gibi kaliteli insanların yetiştirilebilmesi için ise devlet adamlarının ümitsizlik ve tembellikten kurtularak bütün toplumu eğitmelerini tavsiye eder.¹⁰ Çünkü Mizancı Murat'a göre, "Türkiye'nin her meselesi bu noktada düğümlenmiştir" (Emil, 1980: XVIII) ve "ıslaha alt taraftan beda' olunmalıdır" (Mizancı M. Murat, 2008: 306). Yıllardır arzu edilen sosyal ve kültürel reformun gerçekleştirilebilmesi ve devletin eski gücüne kavuşturulabilmesi için, bu eğitimsizlik düğümünün çözülüp milletin cehalet karanlığından kurtarılması gerekmektedir.

Uygulanacak eğitim programlarıyla birçok problemin çözüleceğini belirten Mizancı Murat'ın romanda ehemmiyet verdiği konulardan biri, "rüşvetçilik, çıkarıcılık, tembellik, liyakatsizlik, vurdumduymazlık" gibi vasıflarla bütünleşmiş memur anlayışıdır. En üstteki amirinden en alttaki memuruna kadar memleketin dört bir yanındaki bütün devlet dairelerini tesiri altına alan bu durumdan kurtulma yolunu, yine ideal kahraman Mansur vasıtasıyla gösterir. "Devlete, cemiyete hizmeti olmayan insanın hayvandan farkı kalmaz." (Mizancı M. Murat, 2008: 162) düsturuyla hareket eden Mansur Bey, İstanbul'a geldiğinde hekimliğin

¹⁰ Mizancı Murat'ın eğitim konusunda, *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanına yansıyan fikirleri için bkz. (Özdemir-Kantaş, 2014).

yanı sıra Hariciye Kalemî'nde tercümanlık başvurusunda bulunur. Bu sayede devlet dairelerinin ahvaline yakından şahit olma fırsatı bulur. Kendisi, “vücudum hizmet-i devlete vakfolunmuştur.” (Mizancı M. Murat, 2008: 192) anlayışıyla evlenmeyi dahi reddederken; resmi daireleri bir imarethane gibi gören, laubali tavırlar sergileyen, yolsuzluk ve haksızlığı doğal karşılayan, iş yapmaktan ziyade makam ve mevki hayalleri kuran memurları görünce şaşırır. Karşısındakinin kim olduğuna bakmadan itiraz eder, uyarır ve tartışır. Neticede orada fazla dayanamaz ve istifa eder.

Mizancı Murat, kahramanının memurluktan istifasının acizlik, korkaklık veya gerçeklerden kaçmak şeklinde algılanmasını istemez. Aksine haksızlığa tahammül edemeyen Mansur Bey'in bu hareketiyle diğer memurlara bir onur dersi verdiğini ve imrenme duygusu oluşturduğunu belirtir. Her ne kadar kendileri istifa etme cesaretini bulamasalar bile vicdanlarının bir köşesinde, “Keşke biz de böyle yapabilesek!” (Mizancı M. Murat, 2008: 167) diyerek, Mansur Bey'e özendiklerini düşündürür. Dolayısıyla kahramanının dürüst, ahlaklı, vazifesinas ve devlet menfaatini kendi çıkarlarından üstün tutan kişiliğiyle, aslında halkın hayalindeki insan modeli olduğunu ve böyle kişiler çoğaldıkça toplumun düzeleceği iddiasını örneklendirmiş olur.

Mansur Bey'in en önemli özelliklerinden birisi de Türkçe sevgisi ve bu konudaki hassasiyetidir. Onun Türkçeye ne kadar önem verdiği daha romanın başlarında belli olur. Gemiyle İstanbul'a geldiğinde, kendisini otele götürecektir komisyoncunun ücret olarak “beş frank” istemesinden rahatsız olur. Mansur Bey'in bu hoşnutsuzluğunun sebebi, istenen paranın miktarı değil, “Darü'l-hilafe limanında 'frank' yerine 'kuruş' sözünü işitmeyi arzu etmesi”dir (Mizancı M. Murat, 2008: 27). Yine komisyoncu aracılığıyla geldiği otelin kapısında, hiçbir Türkçe yazı ve rakam görmeyip “yalnız Fransızca olarak Hotel d' Amerique” (Mizancı M. Murat, 2008: 30) yazısını okuyunca canı sıkılır.

Cezayir'de dünyaya gelen Mansur Bey'in Türkçeye duyduğu bu ilginin kaynağı annesidir. Mansur'un validesi, Çerkes dağlarında doğmuş fakat İstanbul'da büyümüştür. Burada fasih şekilde Türkçe konuşmayı ve okumayı öğrenmiştir. İstanbul sevdalısı bu kadın, uzun yıllar Cezayir'de kaldığı hâlde Arapçayı tam olarak öğrenememiş ve çocuğuyla hep Türkçe konuşmuştur. Bu nedenle Mansur, yirmi-yirmi bir yaşlarına kadar Cezayir'de ve eğitim için gittiği Fransa'da kalmasına rağmen, Türkçeyi düzgün bir şekilde konuşup okumayı öğrenmiştir. Öyle ki onun Türkçedeki mahareti, İstanbul'daki amcası Şeyh Salih Efendi ile amcasının oğlu İsmail Bey tarafından beğeniyle karşılanır. Fakat bu takdirin yanında, romanda savunduğu fikirler bakımından Arap milliyetçiliğiyle tanıtılan Şeyh Salih Efendi; “A, biz vatanımızın lisanını bırakıp hâlâ Türkçe konuşuyoruz. Türkçedeki fesahetinizi gördük, beğendik. Şimdi de biraz lisan-ı maderzadınızdaki maharetinizi görelim!” hitabıyla Mansur'u anadilinde, yani “İbn-i Galipler”in diliyle konuşmaya davet eder. Amcasının bu yaklaşımı karşısında İbn-i Galip soyunun Kütahya'ya dayandığını hatırlatan Mansur, aynı zamanda “memalik-i İslâmiyede kavmiyet ve cinsiyet meselelerinde o gibi hesaplara meydan verilmez.” (Mizancı M. Murat, 2008: 72-73) diyerek birlik mesajı verir. Duyduğu bu cevap neticesinde alnında birkaç damla ter peyda olan Salih Efendi ise Mansur'un karşısında küçük düştüğünü hisseder.

Yazarın, Dağıstan'dan Cezayir'e kadar uzanan geniş bir coğrafyada konuşulan birçok dil arasından Türkçeyi ön plana çıkararak birlik mesajı vermesi, gerçek hayatta savunduğu Osmanlı Hilafeti altında toplanma düşüncesinin yansıması olarak yorumlanabilir. Bu anlamda Mansur Bey'in diğer dilleri bir tarafa bırakarak Türkçeyi tercih etmesinden hareketle, yazarın Türkçeyi İstanbul'a bağlılığın bir sembolü biçiminde değerlendirdiği söylenebilir. Zira bulunduğu her fırsatta Türkçeyi savunan Mansur, Müslümanlar arasındaki birliği tekrar Osmanlı sancağı altında gerçekleştirmeyi planlarken; İstanbul'da olmasından dolayı Arapça konuşamadığına üzülen amcası Şeyh Salih Efendi ile amcasının hocasının oğlu olan Ahmet Şunudî ise Cezayir liderliğinde kurulacak bir İslâm birliğini hayal etmektedirler. Hatta Mansur Bey'i de kendi taraflarına davet ederler. Fakat o, Cezayir de dâhil olmak üzere bütün İslâm devletlerinin siyasi başarı elde edebilmelerini, hilafet merkezi olan İstanbul'da toplanacak güç birliğine bağlar. Cezayir konusunu bir teferruat olarak değerlendirir ve Osmanlı Devleti'nde yeterli gücü elde etmesi durumunda bütün ayrıntıların istenilen şekilde sonuçlanacağını ifade eder. Şeyh Salih Efendi ile Ahmet Şunudî'nin yapmayı planladıkları tarzdaki münferit çalışmaları ise cılız, düzensiz ve faydasız bulur:

“İnsan-ı kâmil için ferdayı düşünmek lâzımdır. Kuva-yı İslâmiyenin merkez-i sıkleti matlub-ı ali olan dereceyi bulacak olursa istediğimiz teferruat hep birden husul olabilir. Hâlbuki uyanıklar her tarafa dağılarak kumandansız, mercisiz, intizamsız hareketi ihtiyar ederlerse bir mahsul-i muttarid elde edilmez. Gayret-i münferide esersiz, faydasız olarak derya-yı muhalefette kaybolup gider. Bunu anlamak o kadar güç değildir” (Mizancı M. Murat, 2008: 179-180).

Mansur Bey'e söylenen bu cümleler yazarın, Halifelik makamı ve İslâm'ın siyasal bir güç olarak kullanılması konusunda II. Abdülhamid'le aynı fikirleri paylaştığını göstermektedir. Özellikle Avrupalı devletlerin müdahaleleri sebebiyle Osmanlı Devleti'nden ayrılma sinyalleri veren yerlerde, dağılmanın engellenmesine yönelik dinî bağların ön plana çıkarılması siyasetini desteklemektedir. Zaten milliyetçilik akımının etkisiyle Balkanlardaki gayrimüslimlerin birçoğu ya ayrılmış ya da ayrılmak için fırsat kollamaktadırlar. Aynı tehlikeli durum, Müslüman topraklarına da sıçramak üzeredir. Bu gerçeğin farkında olan Mizancı Murat, en azından Müslümanları bir arada tutmak gayesiyle, romanında padişahın bu politikasının sözcülüğünü yapar. Eserinde Müslüman okurlarını birlik ve beraberliğe davet ederken bir taraftan da onları uyarmaktan geri durmaz. Avrupalıların tahriklerine kapılarak bağımsızlık ve ayrıcalık hayaliyle Osmanlı Devleti'nden ayrıldıkları takdirde ne hâle düşeceklerini göstermek için ise “Sırbistan” örneğini verir:

“Tahrikâta kapılıp iğfal edilenlerden maişet-i medeniye itibariyle istifade eden bir kavim gösterebilir misiniz? Ben kuru namdan bir şey anlayamam. Mesela ‘Sırbistan’ ne demek olduğunu bilmem. Köylere gidiniz. Halkın halini tahkik ediniz. Güya istiklal ve imtiyaza nail olmuş olanların ahval-i dahiliye-i beytiyelerine dikkatli bakınız. Ne kadar fark vardır! Vergi çoğalmış, vezaif tezayüd etmiş, hukuk-ı şahsiye eksilmiş, askerlik terakkilerine sekte vermiştir. İdare-i sabıkalarını aramayanları beldelerde bulabilirsiniz. Fakat köylülerin içinde yüzde doksanı idare-i Osmaniye'yi dört gözle arıyorlar” (Mizancı M. Murat, 2008: 171).

Mansur Bey'in romanda defalarca dile getirdiği hususlardan biri de Müslümanlığını ön planda tutmak kaydıyla halis bir Türk ve Osmanlı olduğudur. Mesela bir muhabbet sırasında kendisine; “Osmanlı ve Türk olan siz misiniz? Unvanınız İbn-i Galib'dir, vatanınız Vadi-i Ahmer'dir” diyen Ahmet Şunudî'ye, “Müslümanların vatanı dindir, unvanları ehl-i iman, asker-i halife-i Resuldür. Ben, elhamdülillah Müslümanım. Fazla olarak babalarımızın Kütahyalı halis Türk olduklarını siz galiba bilmiyorsunuz.” (Mizancı M. Murat, 2008: 177) şeklinde cevap verir. Böylece bir taraftan İslâm'ın birleştiriciliğini vurgularken diğer taraftan o güne o kadar Osmanlıların ötelemiş oldukları asıl kimliğine, yani Türklüğüne sahip çıkar.

Mizancı Murat, ideal kahramanının savunduğu fikirleri sadece teoride bırakmaz. Mansur Bey'in Ahmet Şunudî'ye hitaben yaptığı; “Hasılı, kardeşim, istikbal bizimdir. Bir gün evvel o mertebeye vusul için bütün mesai-i devlet ve milletin iptida neşr-i maarife hasır olunması lâzımdır. Bu suretle iptida menafi-i asliye-i hilafet-i mukaddese temin olunsun.” (Mizancı M. Murat, 2008: 185) tavsiyeyi hayata geçirir. Romanın sonlarına doğru Mansur Bey, yetenekli ve gelişmeye yatkın gördüğü Anadolu çocuklarını eğitmek maksadıyla Manisa'ya bağlı Veliler Köyü'nde yeni tarz öğretim veren bir mektep açar.¹¹ İlerleyen zamanda burayı Ziraat Mektebi'ne dönüştürür. Eski bir mandırayı numune çiftliğine çevirir. Köye okuryazar bir muhtar tayin ettirerek vergi takibi yapmasını sağlar. Köylülerle ortak olarak bir iplik fabrikası kurar ve civar halkı burada çalıştırır. Mansur, “Allah'ın yardımıyla galip, üstün gelmiş” (Devellioğlu, 1997: 580) anlamındaki ismine uygun şekilde, bu teşebbüslerin her birinde üstün başarılar elde eder. Dolayısıyla Mizancı Murat, kahramanının bir hayalperest olmadığını¹² ve savunduğu düşüncelerin hayata geçirilebileceğini kendince ispatlamış olur. Böylece medeniyet yolunda kendini yalnız ve aciz hisseden dönem insanına, “böyle gelmiş böyle gider” anlayışını terk edip azim ve kararlılıkla çalıştığı takdirde başarabileceği mesajını verir.

Mansur Bey'in Veliler Köyü'nde gerçekleştirdiği reformlarla, “Kâr-agâh bir rehber şu derya-yı zulmette yuvarlanan Mehmetlerimizi en ziyade bir kavim efradına bile numune-i imtisal olacak bir hale getirebilir.” (Mizancı M. Murat, 2008: 322) düşüncesini somutlaştıran Mizancı Murat, okura sunduğu bu ideal kahramanın, zamanından ileride yaşayan bir istikbal adamı olduğunu göstermiş olur. Zira Mansur Bey'in savunduğu düşüncelerin bazıları II. Abdülhamid devrinde uygulanmaya başlansa da, tam anlamıyla hayata geçirilmesi ancak cumhuriyetin ilanından sonraya kalmıştır. Bu yönüyle, belki romanın yayımlandığı yıllarda fikir ve davranışları bakımından tuhaf bulunan Mansur Bey'in, millî ve manevî ruhla yetişecek sonraki nesiller için bir kıvılcım oluşturduğu söylenebilir.

¹¹ Mansur'un Veliler Köyü'ne giderek mektep açması, “daha sonra edebiyatımızda Anadolu'ya yöneliş gibi bir moda cereyanının ilk örneklerinden biri olacaktır. Burada Mansur'u idealist bir Türk aydını olarak kendi isteğiyle sine-i millete dönen ilk kahraman olarak da düşünmek mümkündür” (Türk, 2015: 39).

¹² Mizancı Murat her ne kadar kahramanının savunduğu fikirlerin uygulanabilir olduğunu göstermeye çalışsa da bu görüşlerin dönemi itibarıyla birer hayalden ibaret olması yönüyle *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanını bir “ütopik” olarak değerlendirmek mümkündür (Canbaz Yumuşak, 2012: 58).

Sonuç

Döneminin önemli fikir ve aksiyon adamları arasında yer alan Mizancı Murat, gazetede ki siyasi yazılarının yanı sıra kaleme aldığı kurmaca eseriyle de millete faydalı olmaya çalışan bir Tanzimat aydınıdır. Bu eserlerinde oluşturduğu kahramanlarla, dönem itibariyle yaşanan Batılılaşma serüveninde nasıl yol alacağını bilmeyen, hangi değerlere inanacağını şaşırarak ve bir kimlik bunalımına düşen Osmanlı insanına yardım etmeye çalışır. Ona göre, hem Osmanlı insanının hem de devletin kurtuluşu, sistemli şekilde ülke geneline yaygınlaştırılmış okullarda geleneksel ve dinî değerleri vermenin yanı sıra, Batı'nın ilim ve fennini kazandıracak bir eğitimden geçmektedir. Dolayısıyla Mizancı Murat, yeni bir insan modeli inşa etme amacındadır. Yazarın hayalini kurduğu bu yeni insana yüklediği kimliğin millî kimlik tanımına uyup uymadığını ise yine kurgu kahramanları üzerinden belirlemek mümkündür.

Millî bir kimliğe sahip olmanın temel vasıflarından sayılan vatan algısı, Mizancı Murat'ın kendisiyle özdeşleştirdiği idealize kahraman Mansur'da mevcuttur. Öyle ki o, vatan topraklarını düşman istilasından kurtarabilmek için şehit olmuş bir babanın evladıdır. Hatta bu konuda babasından daha bilinçlidir. Zira vatan hududunu sadece kendi bölgeleriyle, yani Cezayir'le sınırlı tutmaz. Özellikle çocukluğundan beri hayallerini süsleyen İstanbul'a aşırı derecede bağlıdır. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetindeki her yeri vatan olarak algılar ve düşüncesini diğer kahramanlara da kabul ettirmeye çalışır.

Mizancı Murat, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu olumsuz durumdan kurtulabilmesini, Osmanlı kimliğinin tekrar gönüllere yerleştirilmesine ve ilerlemek için azimle çalışılmasına bağlar. Çünkü ona göre, Osmanlı Devleti'nin dört yüz çadırlık bir boydan neredeyse bütün dünyaya hükmeden muazzam bir güç hâline gelmesi bu sayede gerçekleşmiştir. Öyleyse parçalanma konumundaki devletin tekrar eski günlerine dönebilmesi de mümkündür. Bu amaçla romanda hep birlikte, beraberlikten bahseder. Fakat bu çağrıda dikkat çeken bir eksiklik vardır. O da gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarını neredeyse hiç muhatap almamasıdır. Yani Osmanlı toplumunu birleştirmeyi hedefleyen Mizancı Murat, romanında sadece Müslümanlara hitap etmektedir. Yazarın böyle bir tutum sergilemesi üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Çünkü o yıllarda, Osmanlı tebaası olan gayrimüslimler arasında Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsız devlet kurma isteği hızla yayılmakta, değişik yerlerde ayaklanmalar ve isyan girişimleri görülmektedir. Böyle karışık bir dönemde gayrimüslimleri görmezden gelmesi, yazarın muhafazakâr yapısı ve çoğu problemin Müslüman halkın uyandırılmasıyla halledilebileceği inancıyla açıklanabilir. Bir anlamda Osmanlı'nın eski ihtişamını kazanabilmesi için, bu devleti kuran ve çoğunluğu teşkil eden Müslümanların kendine gelmelerini yeterli görür. Dolayısıyla Müslümanlar arasında yaşanabilecek ayrılıkları çok daha fazla önemser ve engellemeye çalışır.

Müslümanlar arasındaki birliğin sağlanması konusunda II. Abdülhamit'in İttihad-ı İslâm politikasını benimseyen Mizancı Murat, Avrupa'dan yayılan etnik milliyetçilik dalgasına karşı İslâm'ı bir kalkan şeklinde kullanmak ister. Yani İslâm onun için, dinî kaidelerinden ziyade siyasi bir güçtür. Hıristiyan Avrupa'nın saldırılarına ancak bu güçle mukabele edilebileceğine inanır. Bunu romana, Cezayir liderliğinde bir İslâm birliğini savunan Ahmet

Şunudi ile bunun ancak Müslümanları zayıflatacağını belirten Mansur'un münazaraları şeklinde kurgular. Münferit girişimlerin cılız kalacağını ve çabuk yok olacağını, oysa Osmanlı'nın kontrolünde toplanacak İslâm gücünün bütün Müslümanlara fayda sağlayacağını belirterek İttihad-ı İslâm çağrısı yapar.

Başkahraman Mansur Bey'e, Müslüman Osmanlı kimliğinin savunuculuğunu yaptırın Mizancı Murat, aynı zamanda onun halis bir Türk olduğunu da defalarca dile getirir. Kahramanının Cezayir'de doğmasına rağmen aslen Kütahyalı olduğunu ve Türk olmaktan gurur duyduğunu belirtir. Fakat onun Türklük duygusunu, asla etnik ayrımcılık yapacak şekilde kullanmaz. Zaten Mizancı Murat'ın temel amacı, Müslüman Osmanlı kimliğini benimsetmek ve birlik sağlamaktır. Buradaki önemli nokta, yazarın o güne kadar birçok Osmanlı'nın yaptığı gibi Türklüğü ötelemeyip asıl kimliğine sahip çıkmasıdır. Osmanlı Devleti'nin etnik topluluklara parçalanma tehlikesiyle yaşadığı bu hassas dönemde, Mizancı Murat'ın Türklüğe vurgu yapması, ne kadar sakınılırsa sakınılsın milliyetçilik duygularının etkisini hissettirmeye başladığını göstermektedir.

“Turfanda” vasfıyla nitelendirilen kahramanların genel özelliklerinden hareketle Mizancı Murat'ın dönem insanına; etnik kökeninin farkında ama daha güçlü bir devlet için birlik ve beraberliği esas alan, hatta bu amaçla dini dahi siyasallaştıran ve özellikle Müslümanları, “Osmanlı” kolektif isminin etrafında birleştiren bir kimlik teklif ettiği söylenebilir.

Kaynakça

- Baki, Hayati (1993). *Tanzimat Edebiyatında Roman ve İnsan*, Promete Yayınları, Ankara.
- Canbaz Yumuşak, Firdevs (2012). “Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği”, *Bilig*, Sayı 61, s. 47-70.
- Çıkla, Selçuk (2002). “Romanda Kurmaca ve Gerçeklik”, *Hece Türk Romanı Özel Sayısı*, Yıl 6, Sayı 65/66/67, s. 111-129.
- Demir, Ayşe (2011). *Mekânın Hikâyesi Hikâyenin Mekânı*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Devellioğlu, Ferit (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Emil, Birol (1980). “Mizancı Murad Bey ve Romanına Dair”, *Turfanda mı, Turfa mı?*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Emil, Birol (2009). *Son Dönem Osmanlı Aydını Mizancı Murad Bey*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Ergişi, Ayşegül (2007). *Mizan Gazetesi İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçme Yazılar (Kahire Dönemi 159-184; Paris-Cenevre Dönemi 1-29; II. İstanbul Dönemi 1-135 Sayılar)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Jusdanis, Gregory (1998). *Gecikmiş Modernlik*, Metis Yayınları, İstanbul.

- Karakuş, Gülbeyaz (2007). Osmanlı Siyasî Düşüncesinde Yeni Üslûp Arayışları Mîzan Gazetesi Örneği, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mizancı Mehmed Murad (2005). Meskenet Mazeret Teşkil Eder mi?, (hzl. Alâattin Fidancı), Şehir Yayınları, İstanbul.
- Mizancı Mehmet Murat (2008). Turfanda Mı Yoksa Turfa Mı, (hzl. Sabahattin Çağın), Özgür yayınları, İstanbul.
- Moran, Berna (1997). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, Mehmet - Kantaş, Zekeriyya (2014). “Mizancı Murad ve Turfanda mı, Turfa mı? Romanında Eğitim”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, Sayı: 3/2, s. 247-273.
- Smith, Anthony (2010). Millî Kimlik, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şirin, Zuhâl (2007). Mizan Gazetesi İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçme Yazılar (Birinci İstanbul Dönemi 1-159 Sayılar), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Türk, Hatem (2015). “Türk Edebiyatında Anadolu’ya Geri Dönüş: Anadolu’ya Eğitim Götürmek...”, Fikir Sanat ve Edebiyatta TÖRE, Yıl: 3, Sayı: 29, s. 38-42.
- Türkçe Sözlük (2011). TDK Yayınları, Ankara.
- Uçman, Abdullah (2005). “Mizancı Murad”, İslâm Ansiklopedisi, Cilt 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 214-216.
- YTEA III / Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi III (1979). (Yay. hzl. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Zeynep Kerman), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.